

Eski Mezopotamya Terminolojisinde Düşman

Aysun Payam ^{a*} Ümran Ozan Karahan ^b

Araştırma Makalesi

* Sorumlu Yazar,

^a Doktora Öğr., Uşak Üniversitesi,
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Tarih Ana Bilim Dalı,
Uşak/TÜRKİYE

apayam001@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1609-8167

^b Doç. Dr., Uşak Üniversitesi

İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi, Tarih Bölümü,
Uşak/TÜRKİYE

ozan.karahan@usak.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8179-9031

Geliş: 17 Ağustos 2024

Kabul: 21 Ekim 2024

Yayın: 10 Kasım 2024

Bu çalışma ön inceleme sürecinde
ve yayımlanmadan önce
iThenticate ile taranmıştır.

ÖZ

Bazı terimlerin insanlığın gözünde zamanı aşan bir gücü vardır. Geçen yıllar bu terimlerin anlam gücünü eksiltmez. Aksine bu terimlerin anlam gücü o kadar keskinleşir ve derinleşir ki, günümüz insanlarını geçmişte yaşamış olan insanlarla aynı duyguda birleştirmeyi başarır. Düşman sözcüğü de hiç şüphesiz böyle bir güce sahiptir. Bu çalışmada Eski Mezopotamya uygarlıklarının düşman kavramına yaklaşımları, düşmanı tanımlamak için kullandıkları Sumerce ve Akadca kelimeler yoluyla incelenmiştir. Orijinal metinlere dayanarak hazırlanmış sözlük ve dilbilgisi eserleri ile dijital kaynakların taranmasıyla ulaşılan terimler, uzmanlar tarafından hazırlanmış ikincil çalışmalarla birlikte değerlendirilmiştir. Böylece terimlerin sahip oldukları anlamlar üzerinden çıkarımlar yapılarak düşman ve düşmanlığın Eski Mezopotamya'daki kökeni ve doğası üzerine yorumlar yapılmıştır. Sonuç olarak gücü elinde bulunduranlar tarafından oluşturulan düşman anlatımlarının insanların bilinçaltını gösteren kutuplaştırıcı ve karşılaştırmalı bir dile hizmet ettiği; kullanılan düşman terimlerinin ise iki taraf arasında negatif bir ilişki kurulmasını sağladığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Düşman, Düşmanlık, Eskiçağ Tarihi, Eski Mezopotamya, Ötekileştirme

Enemy in Ancient Mesopotamian Terminology

Research Article

* Responsible Author,

^a Ph.D., Uşak University,
Institute of Graduate Studies,
Department of History,
Uşak/TURKIYE

apayam001@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1609-8167

^b Assoc. Dr., Uşak University

Faculty of Humanities and Social
Sciences, Department of History,
Uşak/TURKIYE

ozan.karahan@usak.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8179-9031

Received: 17 August July 2024

Accepted: 21 October 2024

Published: 10 November 2024

This paper was checked for
plagiarism using iThenticate
during the preview process and
before publication.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution
4.0 (CC BY-NC 4.0)
International License

ABSTRACT

Some terms possess a timeless power in the eyes of humanity. The passage of years does not diminish their significance. On the contrary, the meaning of these phrases becomes so sharpened and deepened that they manage to unite people of today in the same feeling as people who lived in the past. The word 'enemy' undoubtedly has such power. In this study, the approach of the ancient Mesopotamian civilizations to the concept of enemy is examined through the Sumerian and Akkadian phrases they used to define the enemy. The phrases, which were obtained by scanning dictionary and grammar works and digital resources based on the original texts, were evaluated together with secondary studies prepared by experts. Thus, by making inferences based on the meanings of the terms, comments were made on the origin and nature of enemies and enmity in Ancient Mesopotamia. As a result, it was understood that the enemy narratives created by those in power serve a polarizing and comparative language that shows people's subconscious, while the enemy terms used enable the establishment of a negative relationship between the two sides.

Keywords: Enemy, Enmity, Ancient History, Ancient Mesopotamia, Marginalization

Funding: The author has reported that this study received no financial support.

Conflicts of interest: The authors declares that there are no potential conflicts of interest.

Peer Review: External, double-blind.

Finansman: Herhangi fon veya maddi destek kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız, çift-kör hakemlik.

*Bu çalışma Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde hazırlanmakta olan "Eskiçağ Mezopotamya Metinlerinde Düşman Algısı: (M.Ö. 3200 – M.Ö. 539)" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

*This study is based on the doctoral thesis titled "Enemy Perception in Ancient Mesopotamian Texts: (3200 B.C. - 539 B.C.)" which is being prepared at Uşak University Graduate School of Graduate Studies.

Atıf - Cite: Payam , A, Karahan, Ü. K. Eski Mezopotamya Terminolojisinde Düşman. *History Studies* 16, no. 4 (2024): 651-668.

Giriş

Tarih boyunca insanlığın kara bir lekesi olarak tekrarlanan savaşlar, düşman kavramının da her daim güncelliğini korumasına neden olmuştur. Yalnızca 2023 yılında geniş ölçekli savaşlarda ölen insanların sayısı son on yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır¹. Bu durum insanlığın üstesinden gelmeyi başaramadığı düşman kavramı üzerinde neden daha fazla çalışmamız gerektiğini üzücü bir şekilde göstermektedir. Oysa çeşitli sosyal bilim disiplinlerinden bilim insanların ilgisini çekmesine ve pek çok araştırma yapılmasına rağmen düşman kavramı karşısında çok boyutlu girişimler bile yetersiz kalmaktadır. Çünkü insanlığın düşmanla ilişkili hatıralarından geriye çoğunlukla bir savaş anlatısının eşlik ettiği ve çok sayıda insanın ölümüyle sonuçlanan derin izler kalmıştır. Tarih boyunca insan ve toplum üzerinde olumsuz etkiler bırakan pek çok olay düşmanın varlığıyla açıklanmıştır. Böylece tehlikeli ve kötü² olarak etiketlenen düşman, tüm olumsuz sıfatlarla anılan bir “günah keçisi³” olarak seçilmiştir. Bu yüzden insanlık tarihini düşman sözcüğünü kullanmadan yazmak imkânsızdır.

Düşman kelimesi *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*'nde “bireyin kötülüğünü isteyen, ondan nefret eden ve ona zarar vermeye çalışan kişi, hasım, dost karşıtı” olarak tanımlanmıştır⁴. Bireysel anlamının yanında sözcüğün birbirleriyle savaşan devletler ve bu devletlerin askeri/sivil bütün uyruklarını kastedecek şekliyle toplumu ilgilendiren kullanılışı da mevcuttur⁵. Kelimenin İngilizce karşılığı ise *Cambridge English Dictionary* içerisinde “nefret besleyen, bir başkasına kötülük yapmak isteyen veya yapmaya çalışan hasım, rakip” olarak açıklanmaktadır⁶. Düşman sözcüğüyle ilgili yapılan tanımlara bakıldığında, farklı dil ailelerine ve coğrafyalara ait iki sözlükteki tanımların birbirleriyle örtüştüğü açıkça görülmektedir. Kelimelerin insan zihninin aynası olduğu düşünüldüğünde insanlığın ortak içgüdüsünün yansıması olan bu sonuç kesinlikle sürpriz değildir. Kavram, ilk bakışta basit bir şekilde “*düşman, bizi yok etmeye çalışanlardır*” olarak açıklansa da düşman yaratımı ve onu etkileyen faktörler göz önüne alındığında durum giderek göreceli ve karmaşık bir hale gelir⁷. Çünkü sanılanın aksine zaman ve mekân hatta mücadele edilen öz bile değişirken, düşman kavramsal olarak sabit kalmaktadır. Böylece düşman yaşadığımız tüm olumsuzlukların mutlak ve değişmez kaynağı olarak görülür. Bu yüzden de tarihin ilk yazılı belgelerinden itibaren düşman sözcüğüne atıf yapılmıştır. Yani ben ve düşman arasındaki ilişki sözcükler

¹Jonathan Beale, “High Number of Civilians Hurt by Explosives in 2023”, *BBC*, Erişim Tarihi 08.01.2024. <https://www.bbc.co.uk/news/world-67915770>.

²Brett Silverstein, “Enemy Images: The Psychology of U.S. Attitudes and Cognitions Regarding the Soviet Union”, *American Psychologist* 44, no. 6, (1989): 903.

³“Günah Keçisi” teriminin dini/mitolojik anlamda referansı Tevrat'ın içerisinde yer alan keçi metaforuna dayanmaktadır. (Levililer 16:20-22 içinde bkz. Kutsal Kitap, *Eski ve Yeni Anlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*, (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2001); Bu metafor için bkz. Rene Girard, *Günah Keçisi*, Çeviren Işık Ergüden, (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2018), 31.

⁴*Türkçe Sözlük*, c.I, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998): 658.

⁵Aynı Yer.

⁶*Cambridge English Dictionary* t.y., “Enemy”, Erişim Tarihi 15.01.2024. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/enemy>.

⁷Modern dünya için düşman ve düşmanlık kavramlarını önemli ölçüde şekillendiren Alman hukuk profesörü Schmitt'in “ötekinin varoluşsal olumsuzlanması” olarak tarif ettiği düşman kavramını; Oppenheimer “kişinin içindeki kötü niyetli eğilimlerin dışına yansımaları olarak ortaya çıkan süreç” olarak tanımlar. bkz. Carl Schmitt, *Siyasal Kavramı*, Çeviren Ece Göztepe, (İstanbul: Metis Yayınları, 2009), 53; Louis Oppenheimer, “The Development of Enemy Images: A Theoretical Contribution”, *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 12, no. 3, (2006): 270, doi:[10.1207/s15327949pac1203_4](https://doi.org/10.1207/s15327949pac1203_4). Kavramı Volkan ise “müttefikin karşıtı olarak” tanımlamaktadır. Vamik Volkan, “The Need to Have Enemies and Allies: A Developmental Approach”, *Political Psychology* 6, no. 2 (1985): 224.

yardımla kurulmuştur. Düşman imgesinin ortaya çıkışı, şekillenışı ve sürdürülmesi için yaratılan motivasyon da gelecek kuşaklara iletilmek üzere yine sözcüklere yüklenmiştir. Düşman yaratımı için gerekli olan rakipleri itibarsızlaştıracak, değersizleştirecek ve küçümseyecek sıfatlar özenle seçilmiş; kutuplaştırıcı dil seçilen sözcüklere uygulanmıştır. Sözcüklerle ben ve düşman arasındaki ilişki evrensel olarak iyi ya da kötü temeline oturtulmuştur. Böylece ikili anlatım yoluyla diğeri ve aşağı olma durumunun altı çizilmiştir. Çünkü ikili anlatım doğası gereği önyargılıdır.

Tüm bunlar çalışmamızın odak noktasına Eski Mezopotamya’da düşmanı tanımlamak için kullanılan sözcükleri almamızı sağlamıştır. Çünkü insanlığın ilk yazılı belgelerinde düşmanı nitelendirmek için kullanılan sözcükler kuşkusuz düşmanın doğası hakkında birçok ipucunu da barındırmaktadır. Dolayısıyla insanlığın kayıtlı ilk sözcüklerinin incelenmesi sorunun kökenine inmemize yardımcı olacaktır. Ayrıca savaşın günümüzde bir yaşam koşuluna dönüştüğü Ortadoğu’ya ev sahipliği yapması açısından, Eski Mezopotamya’da düşmanı niteleyen sözcüklerin araştırılması konuyu çok daha dikkat çekici hale getirmektedir. Ancak bu metinlerde düşman sözcüğüne yönelik yapılacak bir çalışma hem metinler hem de düşman kavramı açısından ayrıntılı bir araştırmayı gerektirir. Carlo Zaccagnini’nin de ifade ettiği gibi “*derine işlemiş politik içerikli metinsel kanıtlar*”⁸ dikkatli bir şekilde incelenmelidir. Çünkü düşman kavramının kullanıldığı birçok örnek, siyasi önyarguların içerisine gömülmüştür. Fakat bunları ortaya çıkarmak zahmetli bir iştir. Bu yüzden düşman kavramının doğası ve insanlık açısından konumunun da iyi anlaşılması gerekmektedir.

Eskiçağ Mezopotamya’sına ait metinler incelendiğinde düşman ve düşman yaratımına dair izler bulmak mümkündür. Konu alanıyla ilgili literatür incelendiğinde özellikle *düşman* üzerine birçok araştırmanın yapıldığı görülecektir⁹. Fakat yapılan çalışmaların çoğunluğu ötekileştirme, şiddet ve savaş odaklı yazınlardır. Bu araştırmalarda genellikle düşman ve düşmanlaştırmanın görünür çıktıları ve yansıma şekillerinin incelendiği anlaşılmaktadır. Örneğin konuyla doğrudan ilişkili ilk çalışmaların sahipleri olan Frederick M. Fales¹⁰ ve Carlo Zaccagnini¹¹ birbirlerinden bakış açılarıyla ayrılmaktadır. Zaccagnini, dış özelliklere odaklanarak etnik aidiyetlere vurgu yapmayı; Fales ise iç ve dış özellikleri eşleştiren bir çalışma hazırlamayı seçmiştir. Marta Rivaroli ve Lorenzo Verderame ise Asur ile ilgili kaynaklara dayanan ayrıntılı bir çalışma hazırlamışlardır¹². Yakın tarihli önemli yayınların

---

⁸Carlo Zaccagnini, “The Enemy in The Neo-Assyrian Royal Inscriptions: The “Ethnographic” Description”, *Mesopotamien und Seine Nachbarn* 4, no. 1 (1982): 409.

⁹Francisco Caramelo, “Thinking about War in Ancient Mesopotamia: A Prophetic Discourse of Legitimacy”, *Cadmo* 18 (2008): 41-52, doi:http://dx.doi.org/10.14195/0871-9527_18_3.; Davide Nadali, “Shaming the Enemy in Assyrian Palace Reliefs and Royal Inscriptions,” *The Routledge Handbook of Emotions in the Ancient Near East* içinde., Editör Karen Sonik (London and NewYork: Routledge, 2023), 614-627; Ilan Peled, “The Deviant Villain: The Construction of Villainy as Deviant Otherness in Mesopotamian Royal Rhetoric”, *Avar* 1, no. 1, (2022): 51-87, doi:https://doi.org/10.33182/aijls.v1i1.1529.; Stephanie Reed, “Blurring the Edges: A Reconsideration of the Treatment of Enemies,” *Ancient NearEastern Art in Context, Studies in Honor of Irene J. Winterby* içinde., Editör J. Cheng and M. H. Feldman (Leiden: Brill, 2007), 99-128.

¹⁰Frederick M. Fales, “The Enemy in Assyrian Royal Inscription: The Moral Judgement”, *Mesopotamien und Seine Nachbarn* 4, no 1 (1982): 425-434.

¹¹ Zaccagnini, “The Enemy in Neo-Assyrian Royal Inscriptions”, 409.

¹²Marta Rivaroli ve Lorenzo Verderame, “To be non-Assyrian”, *Ethnicity in Ancient Mesopotamia* Paper Read at the 48. RAI 1-4 July 2002 içinde., Editör W.H. van Soldt (Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 2005), 290-305.

yazarları olan Mattias Karlsson¹³ ve Stefan Nowicki¹⁴ ise önceki yazarların aksine anlatılanın yanı sıra anlatım şekline de eğilmişlerdir. Yazarlar, metinlerde yer alan ön yargılı adlandırmalar ve ikili anlatımlar üzerinden konuyu açıklamaya çalışmışlardır. Dikkatle bakıldığında *Asur* dönemini konu eden çalışmaların ön planda yer aldığı açıkça görülmektedir. Bunun temel sebebi kaynak malzemenin hem nitelik hem de nicelik olarak *Asur* öncesine kıyasla daha fazla olmasıdır. Ayrıca *Asur*'un şiddeti politik bir araç olarak kullanması da bu durumu pekiştirmiştir. Bununla birlikte son döneme kadar anlatılanlar yerine anlatmak için seçilenlere odaklanan çalışmaların azlığı da dikkat çekmektedir. Yapmış olduğumuz çalışmanın bu noktadaki boşluğu doldurulması amaçlanmaktadır. Ayrıca *Asur* üzerine yoğunlaşan çalışmaların aksine *Sumer* döneminden itibaren başlayan bir inceleme süreciyle konu alanında bir bütünlük sağlanması da amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada Eski Mezopotamya'da düşman için kullanılan terimler ve bu terimlerin kaynaklara yansımaları filolojik ve kronolojik bir sınıflandırma çerçevesinde incelenmiştir. Ayrıca çalışmamız Chicago Ancient Dictionary (CAD), Pennsylvania Sumerian Dictionary (ePSD), Elementary Sumerian Glossary (Daniel A. Foxvog), Sumerian Lexicon Version (John A. Halloran) gibi önemli sözlük ve dilbilgisi eserlerinin kılavuzluğunda hazırlanmıştır. İlk bölümü insan ve eski Mezopotamya üzerine bir değerlendirme ile başlayan çalışmanın ikinci bölümü eski Mezopotamya düşman terminolojisini Sumerce ve Akadca alt başlıklara ayırarak incelemektedir. İlgili bölümler terimlerin muhtemel benzerlik ve farklılıklarını ortaya çıkarmaya, aynı zamanda düşman algısının temellerinin nasıl atıldığını tespit etmektedir. Bu sayede çalışmayla gelecekte yapılması muhtemel olan karşılaştırmalı araştırmalar için bir zemin oluşturulması amaçlanmıştır.

1. İnsan ve Eski Mezopotamya Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve

İnsanlığın "*düşmana ihtiyacı*" vardır¹⁵. Çünkü benliğin gelişimi düşmanın icadıyla başlar¹⁶. İnsan, kendi niteliklerini yalnızca bir başkasının varlığı üzerinden belirleyebilir. Ancak temel olan insan olsa da; düşman ve düşmanlık bir diğer insanın üretimidir. Bu yüzden insanlık, yüzyıllardır düşmanı ile çarpışmaktadır. Maalesef her zaman revaçta olan bir kavram olarak düşman, bu özelliğiyle adeta zamanı tutar. Sahip olduğu anlam yükünün ağırlığı; geçmiş ve geleceği aynı duygular etrafında hızlıca birleştirebilmesini sağlar. Hızla ve kolayca bulunabilmesi sayesinde de kendisini, isteklerini veya istemediklerini keşfeden insan ise düşmanı kendi varlığı için bir pusula haline getirir. Fakat düşman yalnızca bireylerin kimliklerinin oluşmasında etkili değildir. Aynı zamanda toplumsal olarak da karşılığı bulunmaktadır. Toplumlar da tıpkı bireyler gibi kendilerini tanımlamak için düşmanın

¹³ Mattias Karlsson, *Alterity in Ancient Assyrian Propaganda*. (Helsinki/Winona Lake: Neo-Assyrian text Corpus Project, 2017) 203.

¹⁴ Stefan Nowicki, *Enemies of Assyria: The Image and Role of Enemy in Assyrian Royal Inscriptions Selected Textual Sources From the Neo-Assyrian Period AOAT 452*, (Münster: Ugarit Verlag, 2018). Stefan Nowicki, "Enemies and Witches in the Scribal Tradition of Ancient Mesopotamia", *Marginalized Groups in Antiquity* 44, (2021): 11-33.

¹⁵Volkan, düşman ihtiyacının nedenini insanların korktukları şeylerin yerine ortadan kaldırebilmeleri için uygun hedefler koymaları olarak açıklarken; Murray ve Meyers ikilisiyse, düşman yaratımını liderlerin kitleleri harekete geçirmek için kullandığı bir araç olarak göstermektedir. Moses ise bütünlüğün güçlenmesi ve öteki ile yüzleşmek için bir araç olarak düşman ihtiyacı duyulduğunu savunmaktadır. (bkz. Volkan, "The Need to Have Enemies and Allies", 224; Kethleen Shoon and Jason Meyers, "Do People Need Foreign Enemies? American Leaders' Belief after the Soviet Demise", *Journal of Conflict Resolution* 43, no. 5 (1999): 556; Rafael Moses, "Düşman Algısı: Psikolojik Bir Analiz," *Tarih Okulu* VII, Çeviren B. Senem Çevik (Mayıs-Ağustos 2010): 99.) Ayrıca bkz. Oppenheimer, "The Development of Enemy Images", 269.

¹⁶Marja Vuorinen, *Enemy Images in War Propoganda*, (Newycastle upon Tyne: Cambridge S. Publishing, 2012) 1.

varlığına başvurur. Bu yüzden düşmanın mutlak varlığı olmadan insanın dost ve düşmanlarını birbirinden ayırması mümkün değildir. Ayrıca kendisini de diğerlerinden ayırabilmesi için düşman "sabitine" ihtiyacı vardır. Matematiksel bir ifadeyle X'in var oluşu Y'nin yargısı ile verilmek zorundadır¹⁷. Bu yüzden Nietzsche, düşman yaratımını destekler¹⁸. Kimi zaman gerçekte olmayan bir "yokluğun" üzerinden "düşman yaratımı ve düşman ihtiyacı" söz konusu olmaktadır. Çünkü düşman sahibi olmak kendi değerimizi sergilemek açısından önemlidir. Bu durumda düşmanın, yöneticilerin elinde bir propaganda aracına dönüşmesi kaçınılmazdır. Böylece insanların düşmanları tarafından insanlıktan çıkarıldığı bir düşmanlaştırma (*dehumanization*) süreci başlatılır¹⁹. İnsanî niteliklerinden sıyrılan insanlar hem ölen hem de öldüren için yalnızca düşman olarak belirlenir. Düşman üzerine saldırmak ve harekete geçmek için itici bir güç yaratılır. Böylece öncesindeki şiddet ve sonrasındaki muhtemel ölüm, söylemin ustaca düzenlenmesiyle meşru hale getirilir. Fakat bu durumda kesinleşen tek şey düşmanın değil, insan hayatlarının ortadan kaldırıldığıdır. Öldürülen düşmanın ise yerine hızla yenisi koyularak döngünün devam etmesi sağlanır. Düşman temasının oluşmasında siyasi, ekonomik, ideolojik, psikolojik ve dini pek çok faktör etkilidir. Ancak kuşkusuz en önemlisi bilinmeyenden kaynaklanan korku duygusudur. Çünkü "*insan bilinmeyen dokunuşundan korkar*".²⁰ Bizden farklı olan "*ötekiler*" ise zorunlu olarak dışlanırlar²¹. Çocukluğumuzdan itibaren bize öğretilen²², güvenlik ve tehdit kaygısıyla harmanlanan düşman algısı, insan zihninde düşmanlaştırma yoluyla dönüştürülür. Böylece düşman, katı ve yoğun bir dış görünüm eseri olarak olumsuz kalıplarla değersizleştirilir. İkili (*dualist*) ve öznel bir bakış açısıyla hazırlanan bu basmakalıp²³ yargılara düşman imgesinin oluşturulması için ihtiyaç vardır. Böylece düşmanın yok edilmesi meşrulaştırılır.

Çivi yazılı metinler içerisinde düşman için kullanılan terimler değişiklik gösterse de biçilen roller genellikle aynıdır. İktidarların ideolojik önyargısı ile yön verdiği "*vahşi, asi, hain, yemin bozan, kibirli, dinsiz, güvenilmez, günahkâr ve korkak*" gibi farklı sözcüklerle çeşitlendirilmiş olsa da düşman, her zaman kaybetmeye mahkûmdur²⁴. Kral ise her zaman kazanan tarafın temsilcisidir. Metinlerde kral ile düşmanı arasında senkronize ve döngüsel bir mücadele mekanizması yaratıldığı gözlenir. Ayrıca ayrıntılı bir şekilde oluşturulan düşman betimlemelerine de yer verilir. Düşmanın varlığı yalnızca askeri başarıların anlatımı için değil aynı zamanda onunla alay etmek için de kullanılmıştır²⁵. Böylece neredeyse tek bir düşman anlatısının bir kraldan diğerine tekrarlayan görüntüsü oluşturulmuştur²⁶. *Sumer*'de yazılı kaynaklara yansıyan ilk düşman anlatımları genellikle su ve toprak üzerindeki hak iddialarına paralel olarak gelişen şehirlerarası sınır çatışmalarıdır. Düşmanın varlığına dair yazılı ilk kanıt Er Hanedanlar III Dönemi'nin başlangıcında Lagaş kralı *Ur-Nanşe* (yaklaşık MÖ 2500)

¹⁷David Riches, *Antropolojik Açıdan Şiddet*. Çeviren Dilek Hattatoğlu, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1989), 34.

¹⁸Nietzsche'ye göre insan kendisine saldırılabileceğini gizlemek için düşman yaratır. Friedrich Nietzsche, *Böyle Dedi Zerdüş*. Çeviren Gülperi Sert, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017), 91.

¹⁹Düşmanlaştırma için bkz. Sam Keen, *Faces of the Enemy, Reflections of the Hostile Imagination*. (San Francisco: Harper and Row, 2004), 24; Ayrıca Ofer Zur, "The Love of Hating: The Psychology of Enmity", *History of European Ideas* 13, no. 4 (1991): 363.

²⁰Elias Canetti, *Kitle ve İktidar*. Çeviren Gülşat Aygen, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017), 13.

²¹Vuorinen, *Enemy Images in War Propoganda*, 1.

²²Oppenheimer, "The Development of Enemy Images", 271; Moses, "Düşman Algısı: Psikolojik Bir Analiz", 99.

²³Oppenheimer, "The Development of Enemy Images", 269.

²⁴Zaccagnini, "The Enemy in Neo-Assyrian Royal Inscription", 410.

²⁵Eckart Frahm, "Humor in Assyrischen Königsinschriften", *Intellectual Life of the Ancient Near East – Paper- Presented at the 43. RAI, Prague, July 1-5, 1996 (RAI 43)* içinde., Editör J. Prosecky, (Prag: Oriental Institute, 1996), 147-148.

²⁶Fales, "The Enemy in Assyrian Royal Inscription", 425-426, 430.

dönemine aittir. Ur-Nanşe, sınır anlaşmazlıklarıyla başlayan savaşta Ur ve Umma liderlerine karşı kazandığı zaferden bahseder²⁷. Zaferinin göstergesi olarak da ele geçirdiği düşman komutanların isimlerini ve oluşturduğu mezar tepelerini gururla aktarmaktadır. Ancak bu kaynak öncesindeki anlatımların tapınak inşası ve kanal açma faaliyetleri üzerinde yoğunlaştığı görülür²⁸. Kuşkusuz çok daha ilginç olan Sazanov'un da dikkat çektiği gibi hiçbir "tanrı(ça)" ismine kayıta yer verilmemiş olmasıdır²⁹. Bu durumda ilahi güçlerin savaş meydanlarına girişinin daha sonraki bir dönemde gerçekleştiği söylenebilir. Diğer bir önemli düşman anlatısı ise şu an Louvre Müzesi'nde bulunmakta olan "Akbabalar Stelidir". Stel, diğer bir Lagaş kralı *Eanatum* dönemine tarihlenir (MÖ 2450) ve onun, düşman Umma şehri üzerinde kazandığı zaferin muhteşem görsellikteki kanıtı niteliğindedir³⁰. Ancak Eanatum ile birlikte savaşın, teolojik bir meşruiyet zemini kazandığı görülür. Eanatum, ilahi güçleri kendi savaş politikasının içerisine dahil ederek savaşmakta haklı olduğunu ilan eder.³¹ Kendisini tanrı *Ningirsu* tarafından "yabancı memleketlere boyun eğdiren kişi" olarak tanımlar. Böylece savaş teolojisinin düşmana karşı bir propaganda aracı olarak kullanıldığı ilk yazılı kanıtlar oluşturulmuştur³².

"Tanrılar, kralı destekliyor" ile temelleri atılan bu bakış açısı Eski Mezopotamya metinlerinde giderek güçlü bir şekilde vurgulanmaya başlar. Özellikle *Akad* kralları metinlerde kendilerini tanrılar tarafından desteklenen savaşçı bir kral olarak sunarlar. Tanrılar adına görev yaptıklarını iddia etmek krallar için meşruiyetlerinin ve haklılıklarının bir göstergesi haline gelir³³. Bu fikrin gelişimi görülebileceği pek çok kanıt vardır. Ancak en güzel örneklerinden biri yine Louvre Müzesi'nde bulunmakta olan Akad kralı *Naram-sin*'in ünlü zafer stelidir. Lullubilere kıyasla kralın daha büyük resmedilmesi düşmana bakış açısını da özetlemektedir³⁴. Zaman ilerledikçe Sumer şehir çatışmalarıyla başlayan düşman anlatılarının evrimi Akad, Babil ve Asur gibi devletler ve onların profesyonel ordularının kurulması ve gelişimiyle daha sistemli bir hale gelir³⁵. Savaş gibi düşman kavramı da dönüşüme uğrar. Bu kez düşman, tanrı(ça)lar tarafından gönderilen bir "ceza" olarak yorumlanmaya başlanır³⁶. Kral, ilahi iradeye tabi olduğuna göre tanrı(ça)nın ona olan desteğini gösterebilmesi için savaşlar yoluyla sınavlara tabi tutulur. Eğer tanrı(ça)lar kralı destekliyorsa düşmana karşı savaşta kralın yanında olmalıdır³⁷. Zafer, bunun kanıtıdır. Aksi durumda kral, ilahi meşruiyetini yitirmiş ve yenilgiyle cezalandırılmıştır. Kuşkusuz bu durumun en net örnekleri

²⁷ RIME E.9.1.6b reverse i8-v5.

²⁸ Vladimir Sazanov, "Some Remarks Concerning the Development of the Theology of War in Ancient Mesopotamia", *The Religious Aspect of War in the Ancient Near East, Greece and Rome* 84, (Leiden: Brill, 2016): 25, doi:[10.1163/9789004324763_004](https://doi.org/10.1163/9789004324763_004).

²⁹ Aynı yer.

³⁰ Z. Marcin Paszke, "Let's Pile up Some Corpses and Pour out a Libation – A Reconstruction of IIIrd Millennium BC Battlefield Burial Tumulus in Ancient Mesopotamia", *Acta Archaeologica Lodziensia* 65 (2019): 28, doi:[10.26485/AAL/2019/65/3](https://doi.org/10.26485/AAL/2019/65/3); Ayrıca Lagaş – Umma sınır savaşıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Jerrold S. Cooper, *Reconstructing History from Ancient Inscriptions: The Lagash – Umma Border Conflict*. (Malibu: Undena Publications, 1983)

³¹ RIME E1.9.3.1.

³² RIME E1.9.3.5.

³³ Sazanov, "Some Remarks Concerning the Development of the Theology of War", 28.

³⁴ Sazanov, "Some Remarks Concerning the Development of the Theology of War", 29.

³⁵ Stephen Bertman, *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*. (New York: OUP, 2005), 262.

³⁶ Bir Sumer ve Ur ağıdında Tanrı Enlil tarafından, Elam'ın; Ur ağıdında ise Gutilerin ceza olarak gönderildiği anlatılmaktadır. bkz. Mu-Chou Poo, *Enemies of Civilization: Attitudes toward Foreigners in Ancient Mesopotamia, Egypt and China XVIII*. (Albany: New York Press, 2005), 69.

³⁷ Caramelo "Thinking about War in Ancient Mesopotamia", 43-44.

Sumer Şehir Ağıtları içerisinde yer verilmiştir. Özellikle Uruk şehrinin yıkılışı kendisinden sonra gelen Mezopotamya toplumları için sembol olan derin etkiler bırakmıştır³⁸.

Düşmanla ilgili bakış açısı süreç içerisinde kral lehine kaçınılmaz olarak bir dönüşüme girer. “*Tanrılar, kralı destekliyor ve kral mükemmeldir.*” Bu dönüşümle kralın olağanüstü karakteri vurgulanırken; aynı zamanda kralın rakipleri de ötekileştirilir. Böylece mükemmel olan kral düzenin; düşman ise kaosun temsilcisi olarak gösterilir. Özellikle *Asur* döneminde bu vurgu çok yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Kralın ihtişamını yansıtan metinler düşmanın eksikliklerini belirterek bir karşıtlık hikâyesi yaratır³⁹. Buna göre tanrılar kralı desteklerken; katiller, kaçaklar ve soyguncular düşmanı desteklemektedir⁴⁰. Ayrıştırıcı dil yapısının bir eseri olarak sıklıkla kullanılan olumsuz ifade, sıfat ve hayvan benzetmeleriyle düşmanın aşağı ve ikincil olma durumu belirginleştirilir⁴¹. İki kutuplu vurgular katı bir şekilde yapılarak⁴² düşmanın ehlileştirilmesi veya düzeltilmesi gereken yapısı ön plana çıkartılır⁴³. Ancak *Asur*, çoğunlukla düşmanları için etnik bir önyargıda bulunmaz⁴⁴. Bunun yerine düşmanlar yaşadıkları coğrafya ile tanımlanırlar⁴⁵. Bu yüzden de *Asur* ideolojisinde dağlık, bataklık ve ıssız alanlar kötülüklerin kaynağı olarak görülür⁴⁶. Kısacası düşman, tanrının desteklediği kral ve onun temsil ettiği her şeyin karşısında yer alır⁴⁷. Ayrıca düşmanın tanrılar tarafından bir cezalandırma aracı olarak gönderilmiş olma ihtimali her zaman vardır⁴⁸. Bu sebeple büyük zorluklarla sınıanan kralın, gerektiğinde sert uygulamalarla düşmanın ötekilik durumunu sonlandırması ve dünya düzenini koruması beklenmektedir⁴⁹. En önemlisi düşmanın yenilgisiyle kralın meşruiyeti bir kez daha kanıtlanmış olur⁵⁰.

2. Eski Mezopotamya Terminolojisinde Düşman

2.1. Sumercede Kullanılan Düşman Terimleri

Sumerler, MÖ IV. binyıl’da yazıyı icat ederek insanlık tarihinde kendilerine önemli bir yer edinerek bilinen en eski uygarlığın kurucusu olmuşlardır⁵¹. Sumercede insanı ilgilendiren pek

³⁸ Poo, *Enemies of Civilization*, 70.

³⁹ Stefan Zawadski, “Depicting Hostile Rulers in the Neo-Assyrian Royal Inscriptions”, *From Source to History: Studies on Ancient Near Eastern Worlds and Beyond, Dedicated to Giovanni Battista Lanfranchi on the Occasion of His 65th Birthday on June 23, 2014* içinde., Editör S. Gaspa vd. (Münster: Ugarit, 2014), 767.

⁴⁰ Zawadski, “Depicting Hostile Rulers”, 774.

⁴¹ Ehlileştirme ve hayvan anlatılarının düşmanı bir avmuş gibi göstererek insanlıktan çıkarmak için kullanılan bilinçli bir politik araç olduğuna işaret eder. Mattias Karlsson, *Relations of Power in Early Neo-Assyrian State Ideology*. (Boston and Berlin: De Gruyter 2016), 199.

⁴² Zaccagnini, “The Enemy in the Neo-Assyrian Royal Inscription”, 410.

⁴³ Fales, “The Enemy in Assyrian Royal Inscription”, 429.

⁴⁴ Karlsson, *Relations of Power*, 203.

⁴⁵ Poo, *Enemies of Civilization*, 71.; Zaccagnini ise böyle bir yaşam tarzının *Asur* ideolojisinde sapkınlık olarak görüldüğüne dikkati çeker bkz. Zaccagnini, “The Enemy in Neo-Assyrian Royal Inscription”, 412-413.

⁴⁶ Volkert Haas, “Die Dämonisierung des Fremden und des Feindes im Alten Orient”. *Roczniki Orientalistyczny* 41, no. 2 (1980): 38.

⁴⁷ Zaccagnini, “The Enemy in Neo-Assyrian Royal Inscription”, 410.

⁴⁸ Nowicki, *Enemies of Assyria*, 54.

⁴⁹ Zaccagnini, “The Enemy in the Neo-Assyrian Royal Inscription”, 411.

⁵⁰ Fales, düşmanların gerçekte *Asur*’un askeri gücünün altına mı yoksa kelimelerin altına mı gömüldüğünün sorgulanmaya açık olduğunu belirterek araştırmacıları *Asur* propagandasına karşı dikkatli olmaya davet eder. (Fales, “The Enemy in Assyrian Royal Inscription”,

⁵¹ L. Gürkan Gökçek, *Asurlular*. (Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2015), 289.

çok şey gibi düşman kavramı için özel olarak kullanılan terimler bulunmaktadır. Aşağıda bu sözcüklere yer verilmiştir⁵².

2.1.1. KUR₂

“a₂-še u₃-mu-un-zu gu₂ šub-ba kur₂ me-e-ši-in-ra-am₃”

“Şimdi bile efendin **düşmanın** öfkesini senin için bastırdı⁵³”.

Sumercede düşman kavramını tanımlayan en önemli terim KUR₂'dur. Sözcüğün yazımının “GUR” şeklinde öne çıkan başka bir formu da vardır. Terimin fiil olarak kullanımı ise “farklı olmak, garip olmak, yabancılaşmak ve değişmek” gibi anlamsal karşılıklara sahiptir⁵⁴. Ancak cümle içerisinde isim haliyle kullanıldığında sahip olduğu “dağ ve yabancı” memleket anlamları sayesinde “yabancı, düşman ve düşmanlık” anlamlarını da kazanmış olduğu görülür⁵⁵. Dikkatle bakıldığında sözcük gelişiminin insanlığın zihin dünyasını açık bir şekilde ele verdiği görülecektir. Çünkü kendisinden farklı olarak gördüğünü nasıl potansiyel bir düşman olarak etiketlediği ve zihin yapısının buna hazırlandığı sözcüğün açıklama diziliminden net bir şekilde anlaşılmaktadır⁵⁶. Bu yüzden Poo, KUR₂ teriminin aynı anda hem yabancılar için hem de düşmanlığı kesin olan yabancılar için ayırt etmeksizin kullanıldığına dikkat çekmektedir⁵⁷. Ayrıca Halloran tarafından KUR terimi için yapılan açıklamalarda “mühür kırmak” anlamının da eklendiği görülür⁵⁸. Bu açıklama büyük olasılıkla yemin edilerek mühürle onaylanan anlaşmaların bozulmasına ve ardından resmen düşman olan muhataplara yapılan bir göndermenin bir sonucu olmalıdır. Çünkü Eski Mezopotamya metinleri içerisinde yer alan anlaşma örneklerinde çoğu zaman taraflar anlaşmalara uyacaklarına dair tanrıların şahitliğinde yemin etmişlerdir. Böylece taraflar anlaşmaları bozmaları durumunda her türlü laneti üstlerine çekme ihtimalini kabul etmiş sayılırdı. Dolayısıyla bu şekilde sözünde durmayan “güvenilmez kişiler” yani düşmanlar doğrudan beddualarla ilişkilendirilmiş oluyordu.

KUR sözcüğünün ön ek olarak geliştirilen alternatif bir başka versiyonuysa Lu-kur (-ra)'dır. Lu-kur(-ra), “insan” (LU) ve “dağ, yabancı ülke” (KUR) sözcüklerinin birleşimiyle düşman ve yabancı anlamlarını kazanmıştır⁵⁹. Ek olarak Sumerce içerisinde düşman/yabancı kullanımı için alternatif oluşturan bir başka kullanım örneğinin de NĠĠ-KUR₂ olduğu görülür⁶⁰.

⁵² Belirlenen terimler, alfabetik sıralama yerine önem ve kullanım sıklığına göre sıralanmıştır. Ancak bu terimlerin içerisinde yapılan ikincil sıralamalarda ise alfabetik sıralama takip edilmiştir.

⁵³ETCSL c.2.2.4.(157).

⁵⁴Sözcüğün diğer yazılışları ve daha geniş bilgi için bkz. ePSD.

⁵⁵John Alan Halloran, *Sumerian Lexicon Version 3.0.*(2006),43, <http://sumerian.org/sumerian.pdf>, (Erişim Tarihi 16.01.2024). KUR₂ sözcüğünün Hititlerde de aynı anlamları karşıladığı görülmektedir. Puhvel'e göre “öfke” sözcüğü savaşı bir öfkeye gönderme yapmaktadır. Jaan Puhvel, *Hittite Etymological Dictionary, Vol. 4 Words Beginning with K.* (Berlin- New York: Mouton De Gruyter 1997), 280 – 286.

⁵⁶ Bu durumun bir benzerine ilerleyen kısımda bulunan Akadca *Nakru* terimi için de söyleyebiliriz. KUR₂ gibi *Nakru* ifadesinde de diğer terimlerden farklı olarak yabancı ve düşman açıklamalarının yan yana yapıldığı görülür.

⁵⁷ Yazara göre bu durum düşman ifadesinin içerisinde bulunduğu çarpıklığın bir göstergesidir. bkz. Poo, *Enemies of Civilization*, 68-69.

⁵⁸ Halloran, *Sumerian Lexicon Version 3.0.*, 43.

⁵⁹Halloran, *Sumerian Lexicon Version 3.0.*,116; A. Daniel Foxvog, *Elementary Sumerian Glossary*, Cuneiform Digital Library Preprints (2016), 40,<https://cdli.mpiwg-berlin.mpg.de/articles/cdlp/3.0.pdf>, (Erişim Tarihi 16.01.2024). Bu terimin ePSD'ye göre 59 kez örnekle temsil edilmiştir.

⁶⁰ ePSD'ye göre NĠĠ-KUR₂ ifadesine 8 kez yer almıştır.

2.1.2. ERİM₂

“en₃-še₃-am₃uru₂-za lu₂-erim₂-gin₇ bar-ta ba-e-da-gub”

“Ne kadar zamana kadar bir *düşman* gibi şehrinizden ayrı duracaksınız⁶¹?”

Diğer önemli kullanımlardan biri olan ERİM ise, isim olarak kullanıldığında “*düşman* ve *yıkım*” anlamlarına, sıfat olarak kullanıldığında “*bela*, *günahkâr* ve *kötü*” anlamlarına karşılık gelmektedir⁶². Bu ifadelerin özellikle antlaşmalarda, lanet ve adak metinlerinde yer alan beddua kısımlarında yer alan atıflar olduğunu görmek mümkündür. Sözcüğün anlam bakımından taşınmış olduğu netliğe rağmen kullanım sıklığı açısından KUR₂ teriminin gerisinde olduğu da dikkati çekmektedir⁶³. Muhtemelen KUR₂ sözcüğünün başka sözcüklerle birleşerek oluşturmuş olduğu anlam zenginliği bu durumu yaratmıştır. Üstelik dağ ve yabancı anlamlarının etkisiyle oluşan bu bilinçdışı tercih insanlığın ve Sumer’in uzaktakini potansiyel bir tehdit olarak ciddiye aldığına dair bir kanıt oluşturmaktadır.

Sözcüğün kullanımındaki görece azlığa rağmen ERİM₂ sözcüğünün tıpkı KUR₂ sözcüğü gibi “ERİN₇ ve RİM₃” gibi farklı yazılım ve kullanım şekilleri bulunmaktadır⁶⁴. Ayrıca terim için tüm formlarının bir ön ek alarak tekrar düzenlendiği alternatif kullanımlar da oluşturulmuştur. Dikkat çekici bir şekilde sözcüğün dönüşümü sırasında tüm versiyonlarında düşman anlamı çoğunlukla sabit kalmıştır. Bahsi geçen kullanımlar ve anlamlar ise şunlardır:

Tablo 1: “ERİM₂’in” çeşitli kullanımları

Terim	Anlam
gu ₂ -erim ₂ (-gal)	Düşman anlamıyla kullanılmaktadır ⁶⁵ .
ki-erim ₂	Düşman anlamıyla kullanılmaktadır ⁶⁶ .
lu-erim	Düşman, Kötü adam (lu “adam” + erim “kötü, düşman”) ⁶⁷ .
nam-erim(n)	Büyük yemin, beddua, lanet (bir önek “nam” + “kötü, düşman”) ⁶⁸ .
nu-erim ₂	Düşman anlamıyla kullanılmaktadır ⁶⁹ .

Sumercede düşman ve onunla ilişkilendirilebilecek anlamlara sahip daha pek çok terim bulunmaktadır. Özellikle “*Pennsylvania Sumerian Dictionary*” üzerinden yürütülen çalışmalar

⁶¹ETCSL c.2.2.2. (374).

⁶²Foxvog, *Elementary Sumerian Glossary*,19; Halloran, *Sumerian Lexicon Version 3.0.*,115.

⁶³Alternatif kullanımlar dahil edilmediği ve sadece iki kullanım üzerinden değerlendirme yapıldığında Pennsylvania Sumerian Dictionary, KUR₂ teriminin kullanımını 489 örnekle; ERİM₂’in (59) kat be kat üzerinde göstermektedir.

⁶⁴Halloran, *Sumerian Lexicon Version 3.0.*,115; Foxvog, *Elementary Sumerian Glossary*,19.

⁶⁵Sonundaki eki olmadan 15 kez ETCSL’de yer alan bu terim -gal eki almış olarak 28 kez ETCSL’de yer almıştır.

⁶⁶ETCSL’de 15 kez örnekle yer almıştır.

⁶⁷ETCSL’de 42 kez örnekle yer almıştır. Ayrıca bkz. Halloran, *Sumerian Lexicon Version 3.0.*, 115; Foxvog, *Elementary Sumerian Glossary*, 40.

⁶⁸Halloran, *Sumerian Lexicon Version 3.0.*,123.

⁶⁹ETCSL’de 4 kez örnekle yer almıştır.

sayesinde daha az kullanımı olan başka Sumerce sözcüklere rastlanılmıştır. Bu terimler ve anlamları şunlardır⁷⁰:

Tablo 2: Düşman teriminin Pensilvanya Sumer Dictionary içerisinde yer alan çeşitli kullanımları

Terim	Anlam
dada	Düşman anlamını taşımaktadır.
gabalu	Düşman, düşman olmak (gabalu "dövüşmek" + lu "yapma")
gabalu	Rakip anlamını taşımaktadır.
gubaru	Düşman anlamıyla kullanılmaktadır.
gugu	Düşmanlık, nefret ve kin anlamıyla kullanılmaktadır.
hulu	Taşıdığı anlamlardan biri düşman olan bu sözcük aynı zamanda yok etmek, kötü, kötü olmak gibi anlamlara da sahiptir.
luhuġal	Suçlu, günahkâr, kötülük yapan ve düşman anlamlarıyla kullanılmaktadır.
neru	Düşman anlamıyla Er Hanedan Döneminden, III. Ur Devri dahil Eski Babil dönemini kapsayan bir süreç içerisinde 357 kez kaynaklarda yer verilmiştir. Sözcüğün bir ön ek alarak -lu eki ile veya son ek alarak -du ile oluşturulan kullanımları da mevcuttur.

Yukarıda aktarılan terimlere ek olarak John A. Halloran'ın dilbilgisi kitabı düşman ile ilişkili sözcüklere ekleme yapmamıza olanak vermektedir. Aşağıda bu terimler yer almaktadır.

Tablo 3: Halloran'ın gramer kitabında yer alan alternatif düşman sözcükleri

Terim	Anlam
bal/ba-al/bala	Düşmanlık/düşmanlar anlamına gelmektedir. Sözcük dikkat çekici bir şekilde dönmek ve isyan anlamlarını da kapsamaktadır ⁷¹ .
giššukur / urudu	Kargı ve mızrak anlamına gelen terim (šu "el" + "kur "düşman") sözcükleriyle oluşturulmuştur. Burada giš ön eki ile ağaçtan yapılmış olduğuna dikkat çekilirken mızrağı tutan elin, düşman olduğu vurgulanmıştır. Bu sayede sözcük birleşimiyle potansiyel tehlikenin altı çizilmiştir ⁷² .

⁷⁰ Notlar için ePSD'ye bakabilirsiniz.

⁷¹Halloran, *Sumerian Lexicon Version 3.0.*, 30.

⁷²Halloran, *Sumerian Lexicon Version 3.0.*, 67.

ur	Sözcüğün köpek, etçil canavar, hizmetçi-geç adam, savaşçı gibi anlamlarının yanı sıra düşman sözcüğünü de karşıladığı görülmektedir ⁷³ . Dikkatli bakıldığında düşmanı karşılayan Sumerce kelimeler içerisinde hem bu kadar sert hem de çok boyutlu olan bir terime ilk kez rastlanmaktadır. Köpek ve canavar gibi olumsuz anlamlar içeren bir terimin içerisinde düşman anlamına rastlamış olmamız muhtemelen düşman sözcüğünün yarattığı olumsuz algının sonucu olmalıdır.
----	---

2.2. Akadca Kullanılan Düşman Terimleri

Akadca, Eski Mezopotamya'da Babil ve Asur gibi büyük devletlerin ana dili olarak kullanılmıştır. Özellikle Akadca'nın MÖ II. binyıldan MÖ I. binyılın ilk yarısına kadar diplomasi dili olarak kullanılması, belge miktarının fazlalığı ve içerik zenginliği sayesinde düşman sözcüğünün araştırılmasında önemli bir yer tutmaktadır. Terminolojik açıdan bakıldığında Akadca düşman sözcüğünü karşılayan beş temel sözcük bulunmaktadır. Bunlar *nakru*, *zā'eru*, *aiiābu*, *zāmānu* ve *geru'*dur. Aşağıda yazılı metinler sayesinde haberdar olduğumuz bu terimler incelenmiştir⁷⁴.

2.2.1. Nakru

“ma-mit za-ma-nu še-e-u₂na-ka-ru”

*“Bir düşman aramaya ve **düşman** olmaya yemin etmiş!⁷⁵”*

Akadca düşmanı anlatmak için en sık kullanılan terim *nakru'*dur⁷⁶. Sözcüğün heceye dayalı yazılışları *na-ka-ru*⁷⁷, *na-ki-ru* ve *nek-ru* şeklindedir. Düşman anlamının yanı sıra *nakru* terimi “*yabancı*, *garip* ve *farklı*” gibi ek anlamlara sahiptir⁷⁸. Bu durum “*nakru*” sözcüğünü Akadca düşman için kullanılan diğer terimlerden ayırır. Çünkü hem yabancı hem de düşman anlamlarını içeren başka bir Akadca sözcük mevcut değildir. Sumercede KUR₂ terimiyle gerçekleşen bu durum, psikolojik ve algısal açıdan yabancıların insanlar ve toplum için potansiyel bir tehdit olarak görülmesiyle açıklanmaktadır⁷⁹. Nitekim bu yüzden Nowicki ilk kez bahsedilen veya belirsizliğini koruyan bir düşmanı tanımlamak için *nakru* teriminin özellikle seçildiğini öne sürmektedir⁸⁰. Paralel bir şekilde Moukarzel da Babil Dönemi kayıtlarında *Nakru* ifadesinin “yabancı” ve “düşman” olarak geçmemesine dikkat çekerek bu

⁷³Halloran, *Sumerian Lexicon Version 3.0.*,07.

⁷⁴Bu bölümde de sıralamalar alfabetik sıralamaya göre değil sözcüklerin önem ve kullanım sıklığına göre düzenlenmiştir.

⁷⁵Atıfta bulunulan bu örnek ORACC veri tabanından alınmıştır. bkz. CT 35, pl. O1-O8, BM 108862 (r i' - 54').

⁷⁶CAD/NI, 189-190.

⁷⁷*Nakru* terimine Parpola “isyan etme, reddetme, karşı çıkma ve sapmak” gibi ek anlamlar eklemiştir. Simo Parpola, *Assyrian – English – Assyrian Dictionary*. (Helsinki: Penn University Press, 2007), 71.

⁷⁸Parpola, *Assyrian – English – Assyrian Dictionary*, 71-72; Jeremy Black- A. George and N. Postgate, *A Concise Dictionary of Akkadian*, (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2000), 234; Karlsson, *Relations of Power*, 211.

⁷⁹Mynarova, Amarna Mektuplarını temel alarak düşman korkusunu incelediği çalışmasında düşmana olan öfkenin yabancılik veya ötekilik üzerine dayandığına dair sağlam bir delil olmadığını söylemektedir. bkz. Jana Mynarova, “Fear of Strangers? Ethnicity and Xenophobia in Amarna Letters”, *Aula Orientalis* 39, no. 1 (2021): 121.

⁸⁰Nowicki, *Enemies of Assyria*, 55.

durumu gelişen coğrafya bilgisinin sonucu olarak değerlendirir. Yazara göre tanıdık olmaya başlayan bir dünyada farklı kişi sadece yabancıdır ve düşman olması zorunlu değildir⁸¹.

Nakru terimi için yapılan açıklamalara Parpola, “bilinmeyen” ifadesini de ekler⁸². Dolayısıyla okuyucunun çeviri sırasında *nakru* terimine karşı temkinli davranması zorunlu hale gelir. Anlatılmak istenen şeyin “belirsiz” düşman/yabancı mı yoksa “belirli” bir düşman mı olduğu yalnızca metnin içeriğinden anlaşılır. Buna göre bilinen bir düşmana metin içerisinde onu tanımlayan bir isim veya kelimeyle birlikte yer verilir. Oysa bilinmeyen bir düşman için isimlendirme yapılmazken; genellikle lanetleme, adak ve kutsama metinleri içerisinde kendisine yer verilir⁸³. Böylece sözcüğün içerik zenginliğiyle, farklı olan ya da sevilmeyenlerin düşman olma potansiyeline ve en çok korkulanın bilinmeyen olduğuna işaret edilmektedir.

2.2.2. Zā'eru

“*bad₃-kur-ku du-ru-ul-lu ni₂-^{mi}-huš ne-i-su₂ gu₂-du₃-a za-e-ru*”

“*Bentleri yıkıp kabaran sel suları gibi düşmanı küçümser.*⁸⁴”

Akadcada düşmanı ifade etmek için kullanılan ikinci önemli terim *zā'eru*'dur⁸⁵. Düşman anlamının yanında “kaçınmak nefret etmek, hoşlanmamak” gibi ifadeler bildiren *zēru(m)* fiilinden türemiştir⁸⁶. Yazım olarak *zā'iru*, *zā'iranu*, *ze'iru* gibi formları mevcuttur⁸⁷. Aynı kökten türeyen *za'erutu* ise husumet ve düşmanlık anlamlarına gelir⁸⁸. Görüldüğü üzere terimin anlamsal içeriğini duygusal gerekçeler doldurmaktadır. Bu gerekçeler de *birisine karşı hoşlanmama* veya nefret etme güdülerine bağlıdır. Doğal olarak bu kişi “ben” tarafından dışlanan özelliklere sahip olan düşmanın kendisidir.

2.2.3. Aiiābu

“*URU ki-i a-a-bi ne-ke-man-ni*”

“*Şehrim bana düşman gibi çatık kaşlarla bakıyordu*⁸⁹.”

Düşman için Akadcada kullanılan üçüncü sözcük ise *aiiābu*'dur⁹⁰. Terimin *iābu*, *aabi*, *aiiābutu*, *aiiābis* ve *aiiābtu* gibi türevleri bulunur⁹¹. Daha çok Babil kaynakları içerisinde

⁸¹ Kabalan Moukarzel, “Some Observations about “Foreigners” in Babylonia during the VIth Century BCE”, *Melammu 7, The Ancient World in an Age of Globalization, Proceedings of the Sixth Symposium of the Melammu Project* içinde., Editör M.J. Geller, (Berlin: Marx-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften, 2014):131-132, doi: 10.34663/9783945561003-09. Ayrıca Eski Mezopotamya ve yabancı ile ilgili bkz. Gery Beckman, “Foreigners in the Ancient Near East”. *Journal of American Oriental Society* 133, no. 2 (2013): 203-215, <https://doi.org/10.7817/jameroriesoci.133.2.0203>.

⁸²Parpola, *Assyrian – English – Assyrian Dictionary*, 72.

⁸³Nowicki, *Enemies of Assyria*, 55.

⁸⁴Atıfta bulunulan bu örnek ORACC veri tabanından alınmıştır. bkz. Farmer’s Instructions 205-206 (o i’ - 15’).

⁸⁵ CAD/Z, 14.

⁸⁶ Nowicki, *Enemies of Assyria*, 56.

⁸⁷ Parpola, *Assyrian – English – Assyrian Dictionary*, 132; Ek olarak I.Finkel’den aktardığı bilgiye dayanarak Nowicki, sözcüğün *nabnitu* sözcük listelerine göre karşılığı olan alternatif iki Sumerce terimden bahsetmektedir. Nowicki, *Enemies of Assyria*, 56.

⁸⁸Black, *A Concise Dictionary of Akkadian*, 442.

⁸⁹ORACC veri tabanından BWL pl. 73VAT10071, (r3’).

⁹⁰ CAD/AI, 222.

⁹¹ Black, *A Concise Dictionary of Akkadian*, 32.; Alternatif kullanımlara örnek için ORACC veri tabanından bkz OB Nippur Diri (Seg.7’, 15’)

kullanımına rastlanılan terimin kötü olan ve kötülük tasarlayan anlamlarını içine alarak düşmanın kötücül doğasına vurgu yapmaktadır⁹².

2.2.4. Zāmānu

“ma-mit za-ma-nu še-e-u₂ na-ka-ru”

*“Bir düşman aramaya ve **düşman** olmaya yemin etmiş!⁹³”*

Bir diğer terim olan *zāmānu(m)*⁹⁴, tıpkı *aiiābu* sözcüğü gibi düşmanın davranış ve tutumuna odaklı, duygusal bir tanımlama yapılmaktadır. *Zāmānu* terimiyle düşman sözcüğü tanımlanırken anlamsal olarak yine kötü oluşuna bir vurgu olduğu görülür. Çünkü sözcüğün sıfat formunun “düşmanca, zararlı ve ters” anlamlarıyla bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır⁹⁵. Eski Mezopotamya metinlerinde *zawiānu* ve *sāmānû* formlarıyla⁹⁶ da yer alan sözcüğe genellikle Yeni Asur Dönemi’ne tarihlendirilen metinler içerisinde sıkça rastlanmaktadır⁹⁷.

2.2.5. Gērû

“ga-re-e-šû is-pu-nu-ma LUGAL.MEŠ ša kib-rat LİMMU-tim id-du-u ser-re-r-tu”

*“O ki, (kral) **düşmanlarımı** dümdüz eden ve dört bucağın krallarını iplerle bağlayan!⁹⁸”*

Akadca içerisinde düşman için kullanılan beşinci ve en sonuncu terim *gērû(m)*⁹⁹ dur. Terim aynı fiil yapısından türemiştir. İçeriğinde bulunan “dava başlatmak” anlamıyla diğer terimlerden ayrışır. Sözcüğün temelinde hukuki açıdan karşıt olan tarafların oluşturduğu bireysel düşmanlık imasının bulunma ihtimali göz ardı edilmemelidir. Bu imaya dikkat çeken Nowicki, Asur krallarının rakip yöneticilerle olan mücadelesinin sonucuna tanrılar huzurunda karar verildiğine dair iddiaların yer aldığı metin kanıtlarının bu açıklamayı desteklediğini aktarır¹⁰⁰. Diğer anlamlarına bakıldığında “rakip, düşman, düşman olmak, düşmanlık başlatmak ve saldırmak” gibi anlamları da içermekte olduğu görülür¹⁰¹. Sözcüğün *garû*, *garā’um*, *garē* ve *gurrû* gibi yazım formları bulunmaktadır¹⁰².

Yukarıda düşmanı tanımlamak için kullanılan başlıca Akadca terimler açıklanmıştır. Ancak bu terimlerin dışında doğrudan veya dolaylı olarak bağlantı kurulabilen alternatif kullanımlarının bulunduğu görülmektedir. Aşağıda daha kısıtlı kullanımları olduğu tespit edilen terimler ve açıklamalar listelenmiştir¹⁰³.

Tablo 4: Akadcada daha kısıtlı kullanımları olan terimler

Terim	Anlam
<i>bel abiti</i>	Düşman

⁹²Sözcük hakkında daha geniş bilgi için bkz. Nowicki, *Enemies of Assyria*, 56.

⁹³Atıfta bulunulan bu örnek ORACC veri tabanından alınmıştır. bkz. CT 35, pl. 01-08, BM 1O8862 (r i’ - 54’).

⁹⁴CAD/Z, 1961.

⁹⁵Nowicki, *Enemies of Assyria*, 57.

⁹⁶bkz. ORACC veri tabanından PBS 05, 140 [OBGT XII] (7’);Black, *A Concise Dictionary of Akkadian*, 443.

⁹⁷Nowicki, *Enemies of Assyria*, 57.

⁹⁸Esarhaddon 2004:11’.

⁹⁹CAD/G, 61; ORACC veri tabanından CT 19, pl. 17-19, K O4386+ (o ii’ - 32’).

¹⁰⁰Nowicki, *Enemies of Assyria*, 57.

¹⁰¹Black, *A Concise Dictionary of Akkadian*, 92; Nowicki, *Enemies of Assyria*, 57.

¹⁰²Black, *A Concise Dictionary of Akkadian*, 92.

¹⁰³Parpola, *Assyrian – English – Assyrian Dictionary*, 15.

<i>bel dabâbi</i>	Rakip
<i>bel dâme</i>	Dâme “kan” sözcüğünden ölümcül düşman, baş düşman, şeytan
<i>bel lemutti</i>	“Lemnum” şeytan, yanlış yapan, günahkâr anlamları ile düşman
<i>bel mûtâti</i>	Ölümcül düşman
<i>mahirum</i>	Düşman ve rakip ¹⁰⁴
<i>qardammu</i>	Düşman/rakip

Sonuç

Muktedirler (aynı zamanda galipler) tarafından oluşturulan Eski Mezopotamya metinleri içerisinde sıkça yer alan düşman teması “dualist” bir çerçeveye göre düzenlenmiştir. Düşman, düzenin negatif bir parçası olarak kabul edilmiş ancak gerekli bir terim olarak sıkça kullanılmıştır. Üstün olan tarafın ideolojisine uygun olarak düzenlenen düşman motifi ise düzenin koruyucusu olan kralın karşısında durduğu için olumsuzluklarla ilişkilendirilmiştir. Böylece düşman kavramı, çok sayıda terimle ilişkilendirilerek Eski Mezopotamya terminolojisinde geniş bir yere sahip olmuştur.

Bu çalışmada Eski Mezopotamya tarihi uzmanları tarafından hazırlanmış araştırmalar, sözlük ve dilbilgisi eserleri ile orijinal metinleri içeren dijital kaynaklar taranarak Eski Mezopotamya uygarlıklarının düşmanı tanımlamak için kullandıkları sözcükler bir araya getirilmiştir. Daha sonra belirlenen terimlerin sahip oldukları bütün anlamlar üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Böylece Sumercede KUR₂ ve ERİM₂; Akadca ise *nakru*, *zâ'eru*, *aiiâbu*, *zâmânu* ve *geru* terimlerinin doğrudan düşman anlamını karşılamak için kullanıldığı anlaşılmıştır. Daha sınırlı kullanımları olduğu görülen terimlere de çalışma içerisinde yer verilmiştir. Çalışmamız, terimlerin birçoğunun düşman kavramını tek bir sözcükle karşılayamadığını ve genellikle birden fazla (*beddua*, *bela*, *günahkâr*, *nefret*, *kin*, *kötü*, *yıkım*, *yok etmek*, *zararlı* ve *şeytan* v.b.) sözcüğün desteğiyle düşman kavramının tanımlandığını göstermiştir.

İçerik zenginliği ve kullanım sıklığı göz önüne alındığında özellikle iki terimin ön plana çıktığı görülür. Özellikle Sumerce “KUR₂” terimi ile Akadca “*Nakru*” terimi, taşıdıkları bireysel/sosyal farklılığa atıf yapan *yabancı*, *garip* ve *farklı* anlamları sayesinde diğer terimlerden ayrılır. Çünkü anlam gücünü bilinmezliğin yarattığı korku duygusundan alan bu terimler net bir şekilde düşman ile anlatıcı arasında bir farklılık vurgusu yaratır. Böylece yabancı potansiyel bir tehlike barındırdığı konusunda karşı tarafın uyarılması amaçlanmıştır. Sözcüklerin kullanımında yabancı konumunun belirlenmesinin beklenmemiş olması ise dikkat çekicidir. Yani hem düşmanlığı kesin olan yabancılar hem de kesin olmayan yabancılar için ayırt etmeksizin belirtilen sözcükler kullanılmıştır. Bu durum potansiyel bir tehlike algısının varlığını doğrulamaktadır. Ayrıca Sumerce “KUR₂” sözcüğünün taşıdığı “mühür kırmak” ve “yemin bozmak” anlamları da kuşkusuz ilgi

¹⁰⁴P. Michael Streck and Nathan Wasserman, “Enemy”, *Sources of Early Akkadian Literature*, https://seal.huji.ac.il/index.php/indices?name=&field_translation_value=enemy&term_node_tid_depth=339. (Erişim Tarihi 15.01.2024).

çekicidir. Çünkü bu anlamlar ile anlaşmaları ihlal eden ve anlaşmalara uygun davranmayan düşmanların davranışlarına atıf yapılmaktadır.

Eski Mezopotamya metinlerinde düşman kavramını açıklamak için duyguya dayalı bir terminoloji kullanılmıştır. Anlatıcının bakış açısına uygun olarak terimlerin düzenlenmesi ise düşman kavramını şekillendirmiştir. Sonuç olarak düşman için seçilen tüm terimler ortak bir şekilde düşmanı olumsuz ve kötü özellikleriyle aktarma görevini yerine getirmiştir. Bu sayede eski Mezopotamya'da düşmanı, düşman gibi göstermek için sözcük cephaneliğinin izin verdiği tüm imkânlar kullanılmıştır.

Kaynakça

A. Arşiv Kaynakları

- CAD: *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*, Gelb, I. J. vd. (eds.), Chicago: Oriental Institute, 1956-2011.
- DCCLT: *Digital Corpus of Cuneiform Lexical Texts*, Niek Veldhuis, 2003-... (<http://oracc.museum.upenn.edu/dcclt/pager>)
- ePSD: *The Pennsylvania Sumerian Dictionary*, Leichty, Erle ve A. W. Sjöberg (eds.), 2006-... (<http://psd.museum.upenn.edu>).
- ETCSL: *The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature* (<https://etcsl.orinst.ox.ac.uk>).
- RIME 1: *Presargonic Period (2700-2350BC): The Royal Inscriptions of Mesopotamia (Early Periods 1)* RIME 1, Douglas Frayne, Toronto: University of Toronto Press, 1998.
- SEAL: *Sources of Early Akkadian Literature*, Streck, P. Michael ve Nathan Wasserman, 2019-... (<https://seal.huji.ac.il>)

B. Modern Kaynaklar

- Beckman, Gery, "Foreigners in the Ancient Near East", *Journal of American Oriental Society*, 133, no. 2 (2013): 203-215. doi:[10.7817/jameroriesoci.133.2.0203](https://doi.org/10.7817/jameroriesoci.133.2.0203).
- Bertman, Stephen. *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*. New York: OUP, 2005.
- Black, Jeremy, A. George and N. Postgate. *A Concise Dictionary of Akkadian*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2000.
- Canetti, Elias. *Kitle ve İktidar*. Çeviren Gülşat Aygen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.
- Caramelo, Francisco. "Thinking about War in Ancient Mesopotamia: A Prophetic Discourse of Legitimacy." *Cadmo* 18 (2008): 41-52, doi: http://dx.doi.org/10.14195/0871-9527_18_3
- Cooper, Jerrold S. *Reconstructing History from Ancient Inscriptions: The Lagash – Umma Border Conflict*. Malibu: Undena Publications, 1983.
- Fales, Frederick M. "The Enemy in Assyrian Royal Inscription: The Moral Judgement." *Mesopotamien und Seine Nachbarn* 4, no.1 (1982): 425-434.
- Frahm, Eckart. "Humor in Assyrischen Königsinschriften", *Intellectual Life of the Ancient Near East-Paper-Presented at the 43. RAI, Prague, July 1-5, 1996 (RAI 43)*, Editör. J. Prosecky, 147-162. Prag: Oriental Institute, 1998.
- Girard, Rene. *Günah Keçisi*. Çeviren Işık Ergüden, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2018.
- Gökçek, L. Gürkan. *Asurlular*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2015.
- Haas, Volkert. "Die Dämonisierung des Fremden und des Feindes im Alten Orient". *Roczniki orientalistyczny* 41, no. 2 (1980): 37-44.
- Karlsson, Mattias. *Relations of Power in Early Neo-Assyrian State Ideology*. Boston and Berlin: De Gruyter, 2016.
- Karlsson, Mattias. *Alterity in Ancient Assyrian Propaganda*. Helsinki/Winona Lake: Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2017.

- Keen, Sam. *Faces of the Enemy, Reflections of the Hostile Imagination*. San Francisco: Harper and Row, 2004.
- Kutsal Kitap. *Eski ve Yeni Anlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2001.
- Moses, Rafael. "Düşman Algısı: Psikolojik Bir Analiz," *Tarih Okulu* VII. Çeviri B. Senem Çevik. (Mayıs-Ağustos 2010): 99-108.
- Moukarzel, Kabalan. "Some Observations about "Foreigners" in Babylonia during the VIth Century BCE." *Melammu 7, The Ancient World in an Age of Globalization, Proceedings of the Sixth Symposium of the Melammu Project*, Editör M.J. Geller, 129-155. Berlin: Marx-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften, 2014. doi: 10.34663/9783945561003-09.
- Murray, Kethleen Shoon, and Jason Meyers. "Do People Need Foreign Enemies? American Leaders' Belief after the Soviet Demise". *Journal of Conflict Resolution* 43, no. 5 (1999):555-569.
- Mynarova, Jana. "Fear of Strangers? Ethnicity and Xenophobia in Amarna Letters". *Aula Orientalis* 39, no. 1 (2021):115-125.
- Nadali, Davide. "Shaming the Enemy in Assyrian Palace Reliefs and Royal Inscriptions." *The Routledge Handbook of Emotions in the Ancient Near East*, Editör Karen Sonik, 614-627. London and New York: Routledge, 2023.
- Nietzsche, Friedrich. *Böyle Dedi Zerdüşt*. Çeviri Gülperi Sert, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017.
- Nowicki, Stefan. *Enemies of Assyria: The Image and Role of Enemy in Assyrian Royal Inscriptions Selected Textual Sources From the Neo-Assyrian Period (AOAT 452)*. Münster: Ugarit Verlag, 2018.
- Nowicki, Stefan. "Enemies and Witches in the Scribal Tradition of Ancient Mesopotamia." *Marginalized Groups in Antiquity* 44, (2021): 11-33.
- Oppenheimer, Louis. "The Development of Enemy Images: A Theoretical Contribution". *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 12, no. 3(2006.): 269-292. doi:[10.1207/s15327949pac1203_4](https://doi.org/10.1207/s15327949pac1203_4).
- Parpola, Simo. *Assyrian – English – Assyrian Dictionary*. Helsinki: Penn University Press, 2007.
- Paszke, Z. Marcin. "Let's Pile up Some Corpses and Pour out a Libation – A Reconstruction of IIIrd Millennium BC Battlefield Burial Tumulus in Ancient Mesopotamia". *Acta Archaeologica Lodziensia* 65 (2019): 27-38. doi: [10.26485/AAL/2019/65/3](https://doi.org/10.26485/AAL/2019/65/3)
- Peled, Ilan. "The Deviant Villain: The Construction of Villainy as Deviant Otherness in Mesopotamian Royal Rhetoric." *Avar* 1 no.1 (2022) :51-87. doi:<https://doi.org/10.33182/aijls.v1i1.1529>.
- Poo, Mu - Chou. *Enemies of Civilization: Attitudes toward Foreigners in Ancient Mesopotamia, Egypt and China XVIII*. Albany: New York Press, 2005.
- Puhvel, Jaan. *Hittite Etymological Dictionary, Vol. 4 Words Beginning with K*. Berlin- New York: Mouton De Gruyter, 1997.
- Reed, Stephanie. "Blurring the Edges: A Reconsideration of the Treatment of Enemies in Ashurbanipal's Reliefs." *Ancient Near Eastern Art in Context, Studies in Honor of Irene J. Winter by Her Students*, Editör J. Cheng ve M. H. Feldman, 99-128. Leiden: Brill, 2007.
- Riches, David. *Antropolojik Açından Şiddet*. Çeviri Dilek Hattatoğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1989.
- Rivaroli, Marta and Lorenzo Verderame. "To be non-Assyrian", *Ethnicity in Ancient Mesopotamia*, Paper Read at the 48. RAI 1-4 July 2002, Editör W.H. van Soldt, 290-305. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 2005.

- Sazanov, Vladimir. "Some Remarks Concerning the Development of the Theology of War in Ancient Mezopotamia." *The Religious Aspect of War in the Ancient Near East, Greece and Rome* 84, (2016): 23-50. doi:[10.1163/9789004324763_004](https://doi.org/10.1163/9789004324763_004).
- Schmitt, Carl. *Siyasal Kavramı*. Çeviri Ece Göztepe, İstanbul: Metis Yayınları, 2009.
- Silverstein, Brett. "Enemy Images: The Psychology of U.S. Attitudes and Cognitions Regarding the Soviet Union." *American Psychologist* 44, no. 6 (1989): 903-913. doi:[10.1037/0003-066X.44.6.903](https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.6.903).
- Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.
- Volkan, Vamık. "The Need to Have Enemies and Allies: A Developmental Approach". *Political Psychology* 6, no.2 (1985):212-247.
- Vuorinen, Marja. *Enemy Images in War Propoganda*. Newycastle upon Tyne: Cambridge S. Publishing,2012.
- Zaccagnini, Carlo. "The Enemy in The Neo-Assyrian Royal Inscriptions: The "Ethnographic" Description." *Mesopotamien und Seine Nachbarn* 4, no.1 (1982): 409-424.
- Zawadski, Stefan. "Depicting Hostile Rulers in the Neo-Assyrian Royal Inscriptions." *From Source to History: Studies on Ancient Near Eastern Worlds and Beyond, Dedicated to Giovanni Battista Lanfranchi on the Occasion of His 65th Birthday on June 23, 2014*, Editör S. Gaspa vd., 767-778. Münster: Ugarit, 2014.
- Zur, Ofer. "The Love of Hating: The Psychology of Enmity". *History of European Ideas*13, no.4 (1991): 345-369.
- C. İnternet Kaynakları**
- Beale, Jonathan. "[High number of civilians hurt by explosives in 2023 ."](https://www.bbc.co.uk/news/world-67915770) *BBC*, Erişim Tarihi 08.01.2024. <https://www.bbc.co.uk/news/world-67915770>.
- Cambridge English Dictionary. t.y. "Enemy", Erişim Tarihi 15.01. 2024. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/enemy>.
- Foxvog, A. Daniel. *Elementary Sumerian Glossary*. Cuneiform Digital Library Preprints 2016 (3.0.). Erişim Tarihi 16.01.2024, <https://cdli.mpiwg-berlin.mpg.de/articles/cdli/3.0.pdf>.
- Halloran, John Alan. *Sumerian Lexicon Version 2006* (3.0.). Erişim Tarihi 16.01.2024.<http://sumerian.org/sumerian.pdf>.

Summary

Active wars and the increasingly loud threat of World War III in recent years have brought the concept of 'enemy' back onto the agenda of researchers. The fact that the relationship between oneself and the other is organized on a negative basis has caused the concept of enemy to be seen as the source of all the negativities experienced. Thus, the concept of enemy has emerged as a product of a universal perception of marginalization in individual and social terms. In every period of history, negative attributions have been made for the concept of the enemy on which negative labels have been attached. However, the fact that the enemy is seen as a natural party to wars and associated with the death of many people has left deep and difficult to erase traces in the memory of humanity. All this has led the enemy to assume the role of the anti-hero of historiography.

In this study, the words expressing the concept of enemy in the texts left behind from the ancient Mesopotamian civilizations were identified and evaluations were made on the definition and depiction of the enemy. For the study, especially dictionary and grammar works and digital resources were scanned; then the other meanings of these words were discussed together with other studies prepared by experts in the history of Ancient Mesopotamia. In this way, the state of humanity's relationship with its enemies is examined, as well as comments on the origin and nature of enemies and enmity in Ancient Mesopotamia. Undoubtedly, this makes our study remarkable in that it provides an approach to the historical foundations of the perception of enemies in Ancient Mesopotamia, which shares the same geography with the Middle East, where wars have become an ordinary situation today. In addition, although there are many studies on Ancient Mesopotamia and the enemy in the world literature, it has been observed that there is no publication written in Turkish or addressed to Turkey. In addition to contributing to the Turkish literature, this study aims to contribute to the production of new and original studies by preparing the ground for discussion.

Defining the enemy is the first step to render the enemy harmless. In the process of enemy creation, words that will discredit the opponents and give them a sense of worthlessness are carefully selected. The selected words were then expressed in a polarizing language structure. Thus, through words, the relationship between self and enemy is based on being good or bad. The binary narrative, on the other hand, has become the basic writing template of the texts describing the enemy, underlining the other's otherness and inferiority. In accordance with this template, in Ancient Mesopotamian texts, the enemy motif, created with the words of the superior, is associated with negativity as it stands against the king, the protector of order. In this way, the concept of enemy was associated with a large number of terms and had a large place in Ancient Mesopotamian terminology. This study reveals that the terms *kur* and *erim* in Sumerian and *nakru*, *zā'eri*, *aiiābu*, *zāmānu* and *geru* in Akkadian are prominent. In addition, other terms with more limited usage are also included in the study. It has been observed that most of the terms cannot meet the concept of enemy with a single word and that the concept of enemy is usually defined with the support of more than one word (curse, calamity, sinner, hate, hatred, grudge, evil, destruction, destroy, harmful and devil, etc.). Especially the Sumerian term "Kur" and the Akkadian term "Nakru" are distinguished from other terms by their foreign, strange and different meanings. Because these terms feed on the sense of fear created by the unknown and emphasize a difference between the enemy and the narrator. In this way, the other side is warned that the stranger harbors a potential danger. As a result, it has been observed that the terms for enemy in Ancient Mesopotamian texts, which are organized according to the perspective of power, are dominated by an emotion-based content. All the selected terms successfully fulfilled the task of conveying the enemy's negative and evil characteristics in a common way. However, it is much more clearly understood that the enemy is an integral part of historiography from the past to the present.